

ОСВІТА І МОЛОДЬ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Цільовою функцією економічної політики держави як інструменту реалізації загальної стратегії є узгодження складної конструкції орієнтирів, які поширюються на всі види економічної діяльності, усі категорії населення, матеріальні, інтелектуальні та духовні сили, ресурсний потенціал держави, людські здібності та можливості. Як економічно, так і духовно суспільство не повинно втрачати орієнтацію на майбутнє. А майбутнє в Україні, як і на всій нашій планеті, критичне і вимагає глибоких роздумів і оперативних дій вже сьогодні. Адже при нинішній технології виробництва матеріальних благ наша планета може прогодувати, за підрахунками вчених, максимум 9 – 10 мільярдів осіб населення (сьогодні більше 6).

Наступає час, коли установка Мальтуса на нашій планеті вже починає реалізовуватись: "...Людина, яка прийшла у цей уже зайнятий світ, зайва. Вона не має права вимагати навіть їжі" (Бо хто не працює, той – не їсть). Але суспільство намагається (повинно намагатись) скористатися працею прийдешнього. Якщо – ні, тоді природа велить йому піти, або сама здійснить свій вирок. І вже здійснює через наступ природних катаклізмів, хвороб і зневаги до природи самого світового суспільства. Про це все світ гучніше б'є на сполох.

За останні 15 – 20 років Україна втратила 6 млн. свого населення, тобто ми "успішно" виконуємо вимоги природи. А немислиме розшарування українського суспільства доповнює цей процес: сьогодні в Україні 5 % дуже – дуже багатих людей, 15 % – живуть на рівні середнього класу, а 80 % – живуть у бідності і навіть злиднях.

В розвинутих країнах з ринковою економікою кількість дуже багатих людей з року в рік зростає за рахунок збагачення бідних верств населення. Закономірність: якщо в країні багатих стає більше, то бідних – менше. До того ж значна частина багатих людей займається благодійництвом (меценати, спонсори). Кількість таких в деяких країнах з ринковою економікою на сьогодні вже досягла біля четвертої частини. В Україні, на жаль, кількість багатих (5-6%) вже більше десяти років не міняється (не збільшується). Зате серед тих багатих-мільйонерів вже появились мільярдери і кількість їх зростає за рахунок ще більшого зубожіння бідних.

У нинішній світовій глобальній економіці йде деградація людської духовності. Світове суспільство ще не готове до духовної революції.

Здійснення в Україні на початку незалежності швидкого переходу від тоталітаризму до ринку без відповідної законодавчої бази – призвело, по-суті, до миттєвої появи мафіозно-корумпованих структур, спекулятивного бізнесу, рекету, злиття цього бруду з найвищими органами влади. Як результат, у свідомості молоді нашої країни замість естетичних, моральних парадигм створюється "чорна дірка" невігластва, яку заповнює мерзенна безпросвітна пошлість ("тіпа-тіпа", "кароче", "кльово", попса і т.д.). А далі, не дай Боже, не виключена можливість наступу "цунамі дебілів"! Тому сьогодні вся надія на освітню стратегію.

Світове людство ще не готове до духовної революції і тому надіється, що наука, науково-технічний прогрес вирішить назрілі проблеми, ліквідує різницю між багатими і бідними.

СЛОВО ВЧЕНОГО

Визначення показників, які характеризують ступінь розвитку людини, стало нагальною проблемою соціально-економічного розвитку. ООН уже кілька років обчислює індекс людського розвитку. При цьому враховують такі показники: середня тривалість життя, рівень грамотності та освіти, дохід на душу населення. Досвід застосування цього показника свідчить, що він не враховує суспільно-політичну активність, ступінь розвитку демократії в країні. Саме в цьому напрямі відбувається вдосконалення людського розвитку і він дедалі повніше відбиває процеси розвитку людини. На жаль, за цим рейтингом Україна посідає 80-те місце, а Польща – 37-ме, Естонія – 42-ге, Литва – 49-те, Латвія – 53-те і Росія – 60-те. Це вимагає особливої уваги до проблем поліпшення умов життя населення, насамперед, до підвищення його доходів, охорони здоров'я, транснаціональної освіти, зростаючої кількості приватних, корпоративних ВНЗ.

Ніхто не буде сперечатись, що в умовах ринкової економіки молодий чоловік – майбутній студент, як клієнт-покупець, у праві сам вибирати спеціальність, яка, як йому здається, є найкращою. І тут постає питання: невже цей клієнт, молодий чоловік, може більш об'єктивно оцінити який напрямок в науці на даному етапі для нього є кращим? Вища освіта є значно складнішим товаром (продуктом), ніж зубна паста чи пральний порошок. Я вважаю, що сьогодні цілковита залежність ринку освіти від клієнта ще не на часі. Чи не парадоксально, що у США, наприклад, сьогодні освіта у фірмі “Майкрософт” має значно вищу популярність, ніж у якомусь давно відомому старовинному університеті? А все це результат так званої американської ідеї освіта – товар, а за кращий товар слід платити відповідно вищу ціну. Правда, ця ідея не була підтримана ні в Японії, ні в Кореї (Південний), ні в інших країнах світу.

Проте, хочемо ми цього чи ні, але ринок і далі буде диктувати свої правила, нові форми освіти, зокрема дистанційної. Але при всьому цьому не слід забувати, що лекція, живе слово, спілкування студента з професором, викладачем як і сотні років тому, ще довго буде зберігати свою унікальну роль.

Регульований ринок у розвинутих країнах світу диктує скільки і яких спеціалістів слід мати в країні на ближчу й подальшу перспективи. Цей механізм регульованої ринкової економіки відпрацьований зокрема в Японії. Мені пощастило навідуватись до цієї країни. Зокрема я був присутній на захисті дипломних робіт у навчальних закладах у місті Саппоро (о.Хоккайдо) – економічного напрямку (менеджмент) і технічного (хімія). На захисті дипломів від початку й до самого кінця, крім членів державної екзаменаційної комісії (викладачів) були присутні представники ряду відомих і маловідомих фірм. Вони уважно слухали й активно ставили запитання випускникам (мозкова атака) з тим, щоб оцінити спеціаліста і підібрати (купити) кращих з них для своєї фірми. І який же результат? Із 25 економістів-випускників одна з фірм тут же (на марші) законтрактувала (купила) лише двох, а із 28 хіміків-випускників – аж 12! І не тому, що хіміки виявились у шість разів мудрішими, ніж економісти, а тому, що хіміки на цей час були потрібнішими, аніж економісти-менеджери. А звідси – і плани набору, виходячи із потреби у тих чи інших спеціалістах. У нас поки що влаштування випускників на роботу відбувається стихійно (самостійно). І цей процес не регулюється ні державними, ні регіональними органами. Крім того на відміну від Японії та інших розвинутих країн, в Україні чимало промислових підприємств не працюють або працюють не на повну потужність. Тому влаштуватись на роботу за фахом не так просто. Проте рано чи пізно в Україні (все ж надіємось) почне нормально функціонувати виробництво. Ось тоді ми відчуємо гостру потребу у висококваліфікованих спеціалістах, яких готують природничі технічні заклади і факультети. А сьогодні поки що в Україні маємо надмірну кількість юристів, економістів і кількість їх продовжує зростати рівно ж, як і безробітних з їх числа. Як видно із результатів конкурсів, у вищих навчальних закладах України ця тенденція збережеться і на найближчу перспективу (надмірний конкурс на юридичні, економічні спеціальності і відсутність належного конкурсу аж до недоборів – на спеціальності технічні). Звідси напрошується питання: ким і чим будемо управляти завтра, панове юристи, менеджери? Якщо так піде далі, то основою економіки України стане експорт сировини, ще більш посилиться баланс інтересів між олігархічними групами. Вища освіта за таких умов стане самоціллю. Звідсіля й апатія до навчання багатьох молодих людей, які перестають вірити у своє “світле майбутнє”. А далі – приватизація вищих навчальних закладів... Проте за всіх ситуацій, при усіх сценаріях розвитку економіки України держава повинна зберігати інститути, університети загальнонаціонального значення, збільшивши обсяги їх фінансування. Національні класичні університети повинні стати втіленням “ідеї університету” в умовах перебудови вищої освіти в Україні.

СЛОВО ВЧЕНОГО

Існує пряма залежність між процвітанням національної економіки і такими якостями її громадян, як освіченість, а звідси – економність і бережливість, працелюбність, наполегливість, чесність і терпимість. Такі якості, як ксенофобія, релігійна нетерпимість, корупція, гарантують бідність широких мас населення і повільний розвиток економіки. Італійський економіст Г. Табелліні проаналізував рівень освіти та якість політичних інститутів у 69 європейських регіонах. Його висновок: обсяг ВВП і темпи економічного росту вищі у тих регіонах, де вища освіченість людей. Там процвітають взаємна повага, віра в індивідуальну ініціативу людини і повагу до закону.

У середньому, чим вищий рівень освіти, тим менша ймовірність того, що отримана молоддю від предків культурна спадщина може негативно вплинути на рівень довіри між двома країнами. Адже більш освічені люди менше підпадають під вплив традицій і загальноприйнятих переконань. Звідси, поява еліти нової генерації. Свідомість сучасної молоді не обтяжена ідеологією, вона більш прагматична й самостійна у виборі життєвого шляху. Саме ці люди, насамперед, інтелектуали, прийматимуть доленосні рішення, вестимуть країну в майбутнє.

В скорому часі електронна еліта буде керувати світовим ринком єдиної “електронної екосистеми”. Вона вже впливає на новий порядок в різних кінцях світу. Більшість із нинішньої молоді, в т.ч. і елітної, орієнтована на космополітизм. Це – і функціонери і “сірі кардинали” (наприклад в Польщі “Кулко Варшавське”).

А що маємо робити в таких випадках ми – викладачі? Боротись з космополітизмом?

Як? Навіть поляки, які переконливо більші патріоти, а ніж українці, виїжджають щоденно на Захід, значна частина з яких плекає надію там залишитись. Адже там, як кажуть поляки “на островах” (йдеться про Ісландію, Велику Британію і т.п.) наприклад, студент може безкоштовно вчитись, працювати, заробляти в десятки разів більше, ніж у себе вдома.

В такій ситуації ми – професори, викладачі, вихователі, призовані виховувати нову людину, яка відкрита до світу, може спілкуватись багатьма мовами, людина, яка разом з тим залишається сама собою – українцем (поляком і т.д.) і одночасно потрібна всім. А стажування та дослідницька робота за кордоном збагачують індивідуальний досвід викладачів і студентів, надають їм можливість дізнатися більше про інші моделі створення та поширення.

Проте, виховати таку нову людину буде можна лише тоді, коли у самій державі перемаже націоналізм відкритого типу, лібералізм, націоналістична демократія.

Разом з тим, як відомо, у кожній державі все більше інтелектуалів появляються у багатих сім'ях. А молоді люди, у своїй більшості, з недостатньо забезпечених сімей і які до того ж не володіють високими здібностями, стануть, на жаль, “зайвими” для суспільства. Тому держава повинна залучити їх до чогось іншого, щоб вони “не заважали” своїм більш здібним побратимам і не стали зайвими на цьому ж зайнятому, з позицій Мальтуса, світі. Це прикро, але це так.

Над цим слід задуматись нашим молодим людям, студентам, і вчитись, щоб перевершити цих “більш здібних побратимів” з заможних сімей і зайняти належне (за знаннями) місце у нашому суспільстві. Виживуть підприємливі, а загинуть ті, хто не хоче і не вміє працювати. Адже є різниця, коли тисячу доларів позичає безробітний, який їх проїсть, і коли 10 тисяч позичає бізнесмен і пускає їх в діло.

Проте, все це ніяк не має відношення до примітивізму у мисленні деяких сучасних молодих людей, які мріють вже сьогодні раптово розбагатіти, стати мільйонером за рахунок обману довірливого побратима, який не очікує підступу, підлості від оточення, вірить у талант. Назва такої людини сьогодні отримала сороміцьке, образливе слово – лох.

Отож, на противагу цьому лоху “героєм” стає людина з криміналізацією мислення: якщо соромно бути обманути, значить уміння обманювати, навпаки, гідне поваги і захвату. І підставою для цього здебільшого слід шукати у сьогоденній невпевненості у завтрашньому дні, страх занедужати і втратити роботу, зрештою збагнути, в який час і в якій державі нам доводиться жити.

Більшість кандидатів у народні депутати свої передвиборні виступи завершують реверансом в бік соціальної справедливості. Але ж ринок і соціальна справедливість – не сумісні.

Як стати мільйонером? Сьогодні вже абсолютна більшість наших людей, в т.ч. молодих, не вірить у “казочки” про те, як Форд-старший починав “робити” свій перший мільйон із знайденої коробки сірників. Це теж як у сьогоднішній казочці одного яблука, яке знайшов молодий чоловік, продав і купив 2, продав ці 2 і купив кілограм. А потім бабця з Канади прислала йому мільйон доларів і так він став мільйонером.

СЛОВО ВЧЕНОГО

Та все ж як стають відносно молоді люди у свої 20 – 30 років мільйонерами в Україні, і звідкіль у них взявся перший мільйон? А таких – багатих і дуже-дуже багатих в Україні на сьогодні, як йшлося вище, приблизно 5 – 6 відсотків в цей час, коли абсолютна більшість людей заледве виживає. І тому гасло, яке часом можна почути “встидно бути бідним” не на часі. Бо Україна – не Німеччина, не Франція. В Україні багатими стають насамперед ошуканці, спритні шахраї, вмілі аферисти, міткі політики, які пробиваються до влади. Це їм – багатіям повинно бути соромно. Бо це багатство, нагромаджене якраз за рахунок цих же лохів, бідних людей, яких стає, на жаль, все більше у нашій країні. В цей же час в Україні кількість дуже багатих людей майже не змінюється, зате серед них (мільйонерів) появилось до десятка мільярдерів і кількість їх також зростає. Ось чому за таких умов соромно бути не бідним, якому совість не дозволяє вкрати і розбагатіти, а багатому який навчав своїх дітей у бідного вчителя, лікується у бідного лікаря, просить оборону свого маєтку у бідного офіцера.

Більшість наших молодих людей, студентів знають і критично оцінюють нинішню ситуацію в країні, де їхні ровесники, як правило, діти, родичі можновладців, починаючи від президентів швидко і “законно зароблять” мільйон, а ще більше витрачають на розваги, купівлю дорогих автомобілів, будинків, на закордонні відпочинки. А коли ж звичайний випускник вузу, а тим паче, відмінник зможе досягти також рівня, навіть якщо йому пощастить знайти роботу за фахом?

Що я можу, як викладач, професор, відповісти на запитання більшості студентів про те, чому в нинішній незалежній неньці – Україні така колосальна соціальна несправедливість, чому вона з року в рік зростає? Правда – це окрема тема. Вона більше стосується політики у “верхах”, корупції, яка сьогодні посилює тонізацію економіки України, особливо в умовах фінансово-економічної кризи. Вона (тонізація) вже досягла 60% ВВП. А світовою практикою доведено: якщо обіг тіншового бізнесу перевищує 30%, а кількість працюючих на нього – 40% зайнятих, економіка країни втрачає керованість.

А для студента я ще раз підкреслюю: ринок і соціальна справедливість – несумісні. Це – факт. Різниця у заробітках між багатими і бідними у країнах з ринковою економікою також має місце, але ж не у сотні разів, як в Україні.

В ринковій економіці, щоб досягти високого становища і заробітків, крім знання, важливим є “везучість”, “хист”. І тут доречним є такий жарт, про який я чув від американських професорів: “Хто такий професор з економіки? Це той, який часом, не маючи ні centa в кишені, вчить студента як стати мільйонером”.

І все ж вчитися треба, щоб знати, щоб діяти, щоб співпрацювати з іншими, щоб жити. Все це є можливим і необхідним у демократичній державі, якою проголосила себе Україна.

Щоправда, сьогодні деякі молоді люди, вивчившись, почали використовувати свої знання через Інтернет до легкого способу життя. За сприяння “комп’ютерних злочинців” (хакерів) вони грабують банки, наживаються на інших комп’ютерних транснаціональних комбінаціях. Поки що у світі боротьба з цим злом не дає бажаних результатів.

Ринок і демократія не є абсолютними протилежностями. Проте демократією сьогодні управляє більшість, яка інвестує і контролює державний апарат. Ринком сьогодні керує апарат, який знаходиться в меншості. Звідси й існування обмеженого кола осіб, які одержують особливі, несправедливі дивіденди від економічної і фінансової інформації. Лібералізм у багатьох країнах світу служить в основному меншості. Ідеологія повинна обстоювати інтереси більшості. Такою ідеологією повинна керуватись і наша держава – Україна. Адже модель майбутньої економічної системи України є варіантом прояву макроекономічних закономірностей цивілізованого рівня.

Нещодавня криза дала можливість зрозуміти, як невелика група людей, яка не виробляє багатств, захоплює на “законних” підставах, без контролю важливішу частину цінностей. І далі ця ж група, розкравши все, що можна, змушує розраховуватись за свої прибутки, премії, надбавки, бонуси платників податків, підприємців, вкладників. А для латання дір держава змушена буде в найближчий час вишукувати значні суми, які в сотні-тисячі разів перевищують ті, в яких щоденно відмовляють найбіднішим. Правда, ця “операція” проводиться легально без насильницького способу. Якщо подібна несправедливість проходить “законно”, то система, яка допускає подібне, не має права на існування. Але вся біда в тому, що суспільство не володіє повною інформацією і тому не може відстежити діяльність тих, хто користується монополією на інформацію, ведуть себе таким егоїстичним чином.

Більшість молодих людей готові боротись за волю, заробляти, виїжджати в інші країни і, ігноруючи свободою висловлювати свої думки, протиставляти свої приватні інтереси суспільним свободам.

СЛОВО ВЧЕНОГО

Пріоритетом стали фінансові свободи і свободи купувати за рахунок кредитів. Але кредит слід повертати. Отож, як вийти із ситуації, коли нерівність зростає, зменшується купівельна спроможність населення. Тому часто кредити погашались із нових кредитів, які рано чи пізно все одно потрібно повертати. Оскільки криза зачепила більшість підприємств, споживачів, вкладників, як вихід із становища – новий податковий кодекс і ілюзія безпеки. Бо ж ці, що потрапили в категорію екстреміста, стають об'єктом атаки держави. І все ж декларативний принцип здійснення нагляду покликаний знизити адміністративний тиск на середній і дрібний клас, через зменшення до мінімуму кількості перевірок та й змусити самого керівника навести лад у власному господарстві.

Отже, вихід із становища в цьому контексті – створити глобальну систему управління, демократичну, яка регулюватиме ринки і не дозволить олігархічній меншості привласнювати доходи від ризикованих операцій і монополію на інформацію.

У 2004 році – суспільство України взяло гору над державою. Повіяло всездозволеністю. Солодкий сморід гуманізму спровокував відомі наслідки. У 2010 році – навпаки – держава взяла гору над суспільством. Таким чином, знову відбувається нагромадження негативного громадянського потенціалу, який згодом може генерувати нестабільність нового порядку, непідконтрольну силовим відомствам. І такі “перегиби” будуть продовжуватись до того часу, допоки ми не перестанемо плазувати перед тими “благодійниками”, котрі тримали наш “піпл” упродовж століть у ярмі. Сьогодні абсолютна більшість українців, особливо молоді, повірили в європейську мрію. І відмова від мрії в умовах нинішньої злиденщини може стати детонатором грандіозного вибуху. Адже Європейський Союз пропонує нам безпрецедентну в його історії поглиблену і всеосяжну зону торгівлі. Митний союз на чолі з Москвою – це поки що торгівля товарами та дешевими енергоносіями, керованою конкуренцією, успіх якої залежить від близькості до влади. Вступ України у Митний Союз – це консервація відсталості, неефективного виробництва та енергозалежності.

Радикальним виходом із становища як економічного, так і політичного в Україні з позиції лівих сил був би, звичайно, перерозподіл власності, реприватизація, як повернення у минуле. А це означало б переродження самої системи, яка не бажає перероджуватись. Тому слід створити глобальну систему управління, демократичну, яка регулюватиме ринки і не дозволить олігархічній меншості привласнювати доходи від ризикованих операцій і монополію на інформацію. Таким чином, цільовою функцією економічної політики держави як інструменту реалізації загальної стратегії є узгодження складної конструкції орієнтирів, які поширюються на всі види економічної діяльності, усі категорії населення, матеріальні, інтелектуальні та духовні сили, ресурсний потенціал держави, людські здібності та можливості. Як економічно, так і духовно суспільство не повинно втрачати орієнтацію на майбутнє. А відкритість національної економіки завжди повинна бути порівняно мінімальною, хоча і достатньою. Отже на сучасному етапі глобалізації потрібна сильна держава (аж до економічної диктатури) яку я пропонував ще на початку нашої незалежності (публікації у центральній пресі і ін.), яка може забезпечити порядок, соціальну справедливість і захистити національні інтереси країни у світі, бути готовою до світових фінансових криз. Отже роль держави має істотно зростати аж до певної межі. Якщо держава перейде цю межу, то зміниться і економічна модель розвитку. Адже на сучасному етапі розвитку ринкової економіки надія на середній клас, на українську буржуазію, для якої буде що втрачати на випадок загроз національній безпеці України, надія на українського бізнесмена, для якого Україна стане не просто офісом для бізнесу.

Цьому вчить досвід розвинених країн світу, країн ЄС. Важливим є лише не змінити європейську інтеграцію на євроазійську. Лише тоді Україна буде європейською державою з європейськими стандартами рівня життя наших громадян, нашої молоді.

Іван Михасюк, доктор економічних наук, заслужений професор,
завідувач кафедри економіки підприємства
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
академік АН вищої освіти України,
професор економічних наук Республіки Польща

